

AUSRININKŲ PALIKIMAS KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETO BIBLIOTEKOJE

1993 metai Lietuvos istorikams, kultūros ir švietimo darbuotojams įsimintini „Aušros“ 110-osiomis metinėmis. Šio pirmojo lietuvių tauti o atgimimo periodinio leidinio atsiradimo sąlygos, turinys ir reikšmė dar nepakankamai ištirti. Kiek išsamiau šis leidinys aptartas 1993 m. spalio 22 d. Vilniuje vykusiamе knygotyros seminare, skirtame „Aušros“ 110-osioms metinėms pažymėti. Neužmiršti ir deramai įvertinti aušrininkai bei jų veikla. Šios publikacijos tikslas — apžvelgti Kauno technologijos universiteto bibliotekos Retų knygų skyriuje (toliau — KTUB) esančią rankraštinę bei spausdintą medžiagą apie „Aušrą“ ir aušrininkus.

Čia aptariame įvairius „Aušros“ ir vėlesnio laikotarpio dokumentus. Paminėsime hektografuotą laikraštėlį „Aušra“, leistą Maskvoje, visuomeninį-politinį ir literatūrinį žurnalą „Aušra“ bei J. Miliausko-Miglovaros rankraštinį leidinį „Raszliavos pacztas“. Pateikiame M. Akelaičio ir M. Davainio-Silvestraičio laiškus. Biblioteka turi ir aušrininkų knygų bei literatūros apie juos. Fonde saugome žymių aušrininkų nuotraukas bei atvirukus.

1880—1881 m. Maskvos universiteto lietuvių studentai išleido 4 hektografuotą laikraštėlio „Aušra“ numerius¹. 1936 m. vieną jo egzempliorių kalbininkas J. Jablonskis perdavė Vytauto Didžiojo universiteto bibliotekai (toliau — VDUB). V. Biržiška „Mūsų senovėje“ (1937. T. 2. Nr. 1. P. 133—136) paskelbė dalinę leidinio publikaciją. Laikraštėlis turėjo 38 nenumeruotus puslapius. Redakcija savo įžangoje pakvietė skaitytojus rašyti apie lietuvių kalbą ir tautą įvairiomis tarmėmis ir pažadėjo, kad „kožnas darbas bus priimtas nuog draugu su padėkavone“ Pirmąjį 4 puslapių numerį sudarė įžanga, lietuvių kalbos abėcėlės aiškinimas, daina „Kad aš vakar name ne buvau“ ir straipsnis apie rašybą „Ar reike paskui ir cz(č) ir dž, raszit lanskigtalijei“. Jis išleistas 1880 m. gruodžio mėn. 21 d. Antrasis numeris prasideda straipsniu „Ištirinėjimai lietuviškos rašibos“, daina „Parein akruotas par Niamuniali“ Redakcija įdėjo ir pastabą, kad „Aušra“ laikysis savo stiliaus ir abėcėlės, bet dainose išliks autentiška rašyba. Leidinio apimtis visą laiką išliko ta pati. Datos nėra. Trečiajame numeryje pateiktas gramatikos tęsinys „Pabaigavimas užvardžių“, „Pabaigavimas vardu“, „Pabaigavimas užvardžio pats pagal Sleikerį“, „Pabaigavimas skaitvardžių“ bei išradingai sudarytos žodžių galūnių lentelės. Pabaigoje yra dvi dainos „Gieriau aluti, saldu miduti“, „Oj gėdra, gėdra ši vasarialė“ ir komentaras apie jų tarmę ir paplitimą. Trečiasis numeris išleistas 1881 m. sausio 9 d. Ketvirtajame „Aušros“

¹ „Aušra“: Hektogr. laikraštėlis. 1880—1881. Nr. 1—4 // Kauno technologijos universiteto bibliotekos Retų knygų skyrius (toliau — KTUB RKS). Rš 1648. 19 lap.

numeryje tęsiama gramatika „Pabaigavimas pravardžių“, „Pabaigavimas žodžiu“ Įdomu tai, kad čia yra bibliografinis sąrašas „Knigos lietuviškos ir svetimu autoriu apie musu kalbą ir istoriją“ Jame užregistruotos 34 knygos (lietuvių k. — 16, rusų k. — 11, lenkų k. — 5 ir lotynų k. — 2). Aprašai nurodo autorių, antraštę ir kai kur leidimo metus bei vietą. Į sąrašą pateko K. Donelaičio poema „Metai“, išleista A. Sleicherio 1865 m., S. Daukanto knygelės ūkininkams apie apynių auginimą ir bites, M. Valančiaus šviečiamojo didakti io pobūdžio pasakojimai ir apsakymai, P. Vileišio mokslo populiarinimo knygelės. Rusų ir lenkų autorių darbuose nagrinėjamos lietuvių kalbos, istorijos ir etnografijos temos. Pabaigoje redakcija kreipiasi į skaitytojus: „Prašau, jei kas žino kokę knigą naudingą dėl lietuviškų duot žinę ir visiems milintiems lietuvių kalbą ir tautą“ Numerį studentai išleido 1881 m. sausio mėn. 22 d. Kartu su „Aušros“ leidiniu įrišta 20 puslapių kita medžiaga. Joje įdėti lietuvių kalbos gramatikos fragmentai (autorius nenustatytas): „Apie stebimą“, „Apie budvardį“, „Dalykiniai“, „Daugintiniai“, „Trupskaitliai“, „Apie žodžvardį“. Toliau eina 2 pasakos: „Apie avinėlių“ ir „Apie karalaitį Joną ir vilką“ Po pirmąją išliko sunkiai įskaitomas parašas: „pasakie J. Sliupas“. Čia publikuojami A. Baranausko (Jurkštas Smalausis), J. Cerkaus (Starkus) ir kitų autorių eilėraščiai: „Vilna, linas rėda žolę“, „Sueiga girtuoklių“, „Aušra“, „Kogi skaudžia man širdelę“, „Mano laimė“

„Aušra“ įrodė, kad lietuviai priešinosi spaudos draudimui ir pačioje Rusijoje. Kartu tai buvo drąsus žingsnis ir vienas iš pirmųjų bandymų leisti savo periodinę spaudą. Lietuvių studentai išreiškė ir tautines ambicijas bei nacionalinius siekius. Laikraštėlis tapo savotišku J. Basanavičiaus redaguojamos „Aušros“ pirmtaku.

KTUB fonduose yra du pilni J. Basanavičiaus redaguotos „Aušros“ komplektai. Jie priklausė vokiečių kalbi inko ir baltisto A. Becenbergerio asmeninei bibliotekai, kurią 1923 m. Svetimo ministerija perdavė VDUB. Vienas iš šių komplektų yra įrištas raudona drobe ir oda. Ant kito matome knygos antspaudą: „Lietuvos Konsulatas RYTŲ PRŪSAMS“.

Su „Aušros“ laikotarpiu siejasi ir rankraštis „Raszliavos pacztas“ Jo sudarytojas buvo poetas J. Miliauskas-Miglovara². VDUB šį 24 puslapių rankraštį V. Biržiška gavo iš kultūros ir visuomenės veikėjo S. Didžiulio archyvo. „Raszliavos pacztas“ pasirodė 1883 m. (lenkų k.) su S. Didžiulio lietuviškomis pastabomis. Išsamius ir tikslus leidinio komentarus V. Biržiška paskelbė „Mūsų senovėje“ (1937. T. 2. Nr. 1. P. 17—20). J. Miliauskas-Miglovara ragino mylėti lietuvių kalbą. Jis buvo tos nuomonės, kad žemaičių tarmę reikia vartoti visuotinai, siūlė lietuvių raštams pritaikyti ir rusišką raidyną „graždanką“. S. Didžiulis savo pastabose išreiškia nepritarimą „bukvoms“ (rusų raidynui): „Apie prijemimą

² „Raszliavos Pacztas“. 1883 // KTUB RKS. RŠ 2071. 12 lap.

gi mūsų raszliavoje „bukvu“ tai pagal mano matimo, drąsiai tvirtinu, kad tas darbas nepasiseks ir apszvietimo Lietuviams neatnesz. [...] Turime priklođą: nuo 1865 metu daugibe iszspausdinta azbuki iu altoriku, evaneliczku, koticzku drunija po volszconiszkas mokikklas ir nors jau dabar daugumos jaunimo moka skaititi ruską raszťą ir suvisu pigiai parduodo, vienok jų niekas neperka ir neskaito, turėdami jos ažu knigas ne savo vieras“ J. Miliauskas-Miglovara kvietė rašyti apie lietuvių kalbą ir literatūrą, aprašyti lietuvių papročius, skelbti padavimus, patarles, teikti informaciją apie verslą, sveikatą ir ekonomiką. Įdomu, kad jis skatino sudaryti XVI—XVIII a. išleistų lietuviškų knygų bibliografiją ir pats pateikė 2 knygų ir 4 lietuviškų laikraščių sąrašą.

J. Miliausko-Miglovaros siūlomos idėjos ir norai buvo gana pažangūs, bet įsitikinimas rusiško raidyno nauda lietuviškam — klaidingas. Dėl to nutrūko jo bendradarbiavimas su S. Didžiuliu bei kitais aušri inkais, ir „Raszliavos pacztas“ liovėsi ejęs.

Minčių apie „Aušrą“ yra visuomenės veikėjo ir rašytojo M. Akelaičio 1886 m. liepos 9 d. rašytame laiške iš Paryžiaus spaudos darbuotojui M. Jankui³. Šis laiškas paskelbtas „Mūsų senovėje“ (1938. T. 2. Nr. 2. P. 325). Prie jo pridėtas kalbi inko P. Joniko laiškelis (1936 m. rugsėjo 30 d.) VDUB Rankraščių skyriui. Jame P. Jonikas pažymėjo, kad siunčia J. Miliausko-Miglovaros nuotrauką ir M. Akelaičio laišką. J. Miliausko-Miglovaros nuotrauką (ji neišliko) P. Jonikas gavo iš paties savininko, o laišką jam perdavė M. Jankus. Pastarasis pageidavo, kad VDUB oficialiu raštu praneštų jam apie laiško gavimą. Laiške M. Akelaitis skundėsi susilpnėjusiomis akimis, paminėjo rankraštį „Lietuvos Budvetis“, kurį žadėjo atsiųsti spausdinti. Jis labai nuliūdo išgirdęs apie „Aušros“ nesėkmes, kvietė nesibarti ir prašė: „Visi eikime isz veno szelpdami pavargusę Lietuvą...“ M. Akelaitis žavėjosi M. Jankaus sumanymu „leisti lietuviszkus daininjkus po didziausjus Airopos mestus, pinjgus rinktu del musų dvasiszkos naudos“. Jis siūlė parašyti „tam graziam darbui priderenciją knjgutę letuviszakai ar vokiszakai, asz — gi ją tuojaus perdesju prancuziszkon kalbon“

Turime ir kito aušrininko tautosakininko M. Davainio-Silvestraičio rašytą 1891 m. gruodžio 22 d. laišką iš Jelgavos S. Daukanto giminaičiui gydytojui F. Kauneckui⁴. Jį 1935 m. A. Silgalys padovanojo VDUB. M. Davainis-Silvestraitis laiške pateikė daugiau asmeninių minčių. Tautosakininkas rašė F. Kauneckui, kad negali gauti J. Šliūpo knygos „Litwini i Polcy“, domėjosi S. Daukanto nuotrauka, kurios reikės rašomai jo biografijai. M. Davainis-Silvestraitis minėjo, kad pas jį apsilankė archeologas T. Daugirdas, kad surengė latvių ir lietuvių literatūros vakaronę.

³ M. Akelaičio laiškas M. Jankui // KTUB RKS. Rš 2159. 2 lap.

⁴ M. Davainio-Silvestraičio laiškas F. Kauneckui // KTUB RKS. Rš 4145. 2 lap.

Bibliotekos skyriaus fonde yra žymių aušrininkų J. Basanavičiaus (34), M. Jankaus (10), J. Sliūpo (24), P. Vileišio (18) knygų. Jose randame autorių dedikacijų, marginalijų ir knygos antspaudų. J. Basanavičius savo knygoje „Etnologiškos smulkmenos“ (Tilžė, 1893) įrašė dedikaciją žymiam vokiečių kalbininkui baltistui A. Becenbergeriui: „P. prof. Dr. A. Becenbergeriui pagodos del Autorius“. Kitą leidinį „Dėliai daidaliaus ir jojo labirinto“ (Vilnius, 1925) jis dedikavo žyminiam lietuvių rašytojui Vaižgantui: „Doc. k. J. Tumui Autorius“. Bibliografo S. Baltramaičio darbas „Lietuvos geografijos, istorijos, statistikos ir etnografijos bibliografinės medžiagos rinkinys“ (Sankt. Peterburgas, 1891) buvo J. Basanavičiaus bibliotekoje. Tai liudija knygos antspaudas: „DR. J. Basanowicz / LOMPALANKA“. Poeto J. Miliausko-Miglovaros brošiūrėlėje „Viduklės krasztas“ (Siauliai, 1928) pieštuku įrašyta autoriaus pastaba: „Pagal mana supratima, mano raszmo turietu buuti visuotinai priijimtas. J. Miglovara“. Taip pat turime literatūros apie „Aušrą“ ir aušrininkus. Paminėsiame straipsnių rinkinį „Dvidešimtmetinės „Aušros“ sukaktuvės (1883—1903)“ (Tilžė, 1903), vertingą Amerikos lietuvių leidinį „Aušros“ 40 m. sukaktuvėse: 1883—1923“ (Filadelfija, 1923), įdomią atsiminimų knygą „Aušrininkas Jonas Sliūpas: Medžiaga jo biografijai ir Lietuvos kultūros istorijai“ (Kaunas, 1924). Skyriuje saugomi 43 egz. S. Didžiulio asmeninės bibliotekos knygų. Šį per 300 lietuviškų spaudinių rinkinį 1930 m. VDUB įsigijo iš L. ir S. Didžiulių šeimos palikuonių⁵.

Retų knygų skyriuje išliko ir aušrininkų nuotraukų. Vienoje iš grupinių nuotraukų (A 2343) Rambyno kapinėse 1898 m. matome visuomenės veikėją liberalą J. Lapiną, „Aušros“ redaktorių J. Basanavičių, spaudos darbuotoją M. Jankų, visuomenės veikėją K. Voską. Kitą grupinę nuotrauką (Rš 4208) VDUB įsigijo 1942 m. kartu su E. Jagomasto asmeniniu archyvu. Joje nufotografuotas vienas iš „Aušros“ įkūrimo iniciatorių M. Jankus, poetas A. Vištelis-Višteliauskas, visuomenės veikėjas V. Bruožis, spaudos darbuotojas E. Vejeris, „Aušros“ leidėjas J. Mikšas, J. Simkus, K. Voska. Įdomūs ir vertingi aušrininkų portretai. J. Basanavičius savo portretą (A 96) padovanojo draugui V. Tumosai: „Mielausem sbrui ir draugui Vitautui Tumosai ant atminimo nag Jono Bassanavičius, Lom. palankoje 19 Balandžio 1880 m.“ Šią nuotrauką VDUB įsigijo 1934 m. iš Humanitarinių mokslų fakulteto muziejaus. Poeto J. Miliausko-Miglovaros portretas (B 263) yra su jo autografu: „Jozapas Miglovara Siaulei. 26 Gegužės m. 1927 m.“ Turime P. Vileišio ir jo žmonos nuotrauką (A 1249), darytą 1926 m. Palangoje. Fonde saugome „Aušros“ leidėjo J. Mikšo (A 208), aktyviai joje bendradarbiavusio S. Didžiulio (A 1395) bei šio leidinio platintojo P. Kriaučiūno (A 1760) nuotraukas. KTUB yra atvirukų su aušrininkų portretais. Juos leido J. Vanagaitis ir Tilžės „Bi-

⁵ Dovanos Lietuvos universiteto bibliotekai // Bibliografijos žinios. 1930. Nr. 4. P. 124—125.

rutės“ draugija. Dalį šio fondo aptariame ir publikuojame pirmą kartą. Nuotraukų tekstai bei dedikacijos papildo medžiagą apie aušrininkus.

Tautinio atgimimo žadintoja ir lietuvių kalbos puoselėtoja J. Basanavičiaus redaguota „Aušra“ ir visa aušrininkų veikla užima išskirtinę vietą lietuvių spaudos draudimo laikotarpiu. „Aušros“ ir aušrininkų spaudiniai bei dokumentai, saugomi KTUB Retų knygų skyriuje, yra įdomūs ir reikšmingi. Ši medžiaga vertinga kaip aušrininkų palikimo dalis. Ji pravers lietuvių kultūros istorijos tyrinėtojams, nes papildo jau žinomą ir publikuotą medžiagą apie „Aušrą“ ir aušrininkus. Spaudiniuose, rankraščiuose ir nuotraukose esančios marginalijos bei knygos ženklai pateikia naujų faktų apie aušrininkus. Šių dokumentų reikšmė yra akivaizdi.

Kauno technologijos universiteto
biblioteka

Įteikta 1993 m. gruodžio mėn.